

УДК 355.45

В.І. Ткаченко

Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

ОПЕРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ПОВІТРЯНИХ СИЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ВОЄННОЇ НАУКИ

Дана стаття розкриває шляхи розвитку оперативного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України з точки зору сучасних наукових підходів в аналізі бойових можливостей військ (сил) збройних сил країн світу, розвитку їх систем озброєння і військової техніки, активного використання сучасних інформаційних технологій в ході підготовки та ведення бойових дій.

Ключові слова: бойові дії, орган управління, адаптивна структура, прийняття рішення, інформаційно-аналітичне забезпечення процесів управління.

Вступ

Постановка проблеми. Оперативне мистецтво охоплює вивчення й розробку всіх видів воєнних дій: наступу, оборони, організації й здійснення оперативних перегруповань та ін. Оперативне мистецтво займає проміжне положення між воєнною стратегією й тактикою та відіграє сполучну роль між ними. Воно безпосередньо впливає із воєнної стратегії й підкоряється їй, її вимоги й положення є основними для оперативного мистецтва. Відносно тактики оперативне мистецтво займає керуюче положення: воно визначає її завдання й напрямки розвитку. Існують і зворотні взаємозв'язки й взаємозалежності. Наприклад, при визначенні стратегічних цілей війни й способів її ведення на тому або іншому напрямку воєнних дій ураховуються реальні можливості оперативних об'єднань, а також рівень розвитку теорії й практики оперативного мистецтва. Так само й при плануванні операцій (бойових дій) ураховуються тактичні можливості з'єднань і частин, характер і особливості їх дій у конкретній обстановці, тому що в остаточному підсумку тактичні успіхи обумовлюють досягнення оперативних результатів, а останні прямо позначаються на досягненні проміжних і кінцевих цілей стратегії.

Під впливом розвитку озброєння й бойової техніки, удосконалювання організаційної структури військ, способів ведення воєнних дій взаємозв'язок й взаємозалежність між воєнною стратегією, оперативним мистецтвом і тактикою стають більше багатограничними й динамічними. Оскільки оперативне мистецтво вирішує питання теорії й практики підготовки й ведення як спільних, так і самостійних операцій оперативними об'єднаннями видів Збройних Сил України, то в рамках його загальної теорії й практики можна виділити оперативне мистецтво Сухопутних військ, Повітряних Сил і Військово-Морських Сил.

Оперативне мистецтво Повітряних Сил у своєму розвитку виходить з загальних методологічних основ і вимог воєнної теорії і практики, враховуючи

разом з тим специфіку організації, технічного оснащення, сфери дій, а також бойові можливості з'єднань і частин *виду* Збройних Сил.

Основні положення оперативного мистецтва випливають із загальних принципів військового мистецтва. Найважливішими з них є: рішучість; активність; раптовість воєнних дій; постійне намагання захопити і утримати ініціативу; тісна взаємодія родів військ видів Збройних Сил; постійна підтримка військ, сил і засобів у високому ступені бойової готовності; безперервне й сміливе ведення бойових дій з метою захоплення й утримання ініціативи; готовність вести бойові дії всіма наявними силами та засобами; досягнення поставлених цілей спільними зусиллями з'єднань і об'єднань всіх видів Збройних Сил і родів військ на основі їх тісної взаємодії; зосередження головних зусиль військ на вибраному напрямку у вирішальний момент; одночасне ураження противника на всю глибину його побудови; своєчасне нарощування зусиль; сміливий маневр силами та засобами (вогнем); врахування і використання морально-психологічного фактору; тверде і безперервне управління військами (силами); всебічне забезпечення воєнних дій військ (сил) та ін.

Застосування загальних принципів в операції буде залежати від конкретних умов, в яких будуть діяти війська (сили). В той же час об'єктивний вплив того чи іншого принципу на практичну військову діяльність здійснюється по-різному. В залежності від обстановки, що складається, від ресурсного забезпечення Збройних Сил одні принципи набувають властивість домінування в ході підготовки та ведення бойових дій, інші навпаки, можуть на якомусь етапі розвитку подій нівелюватися або змінюватися на протилежні [6].

З одного боку, одна з основних тенденцій розвитку сучасного оперативного мистецтва полягає у розширенні спектра розв'язуваних ним завдань. Так, воєнна стратегія, вирішуючи різнопланові проблеми обороноздатності країни, ставить перед оперативним мистецтвом нові завдання: участь загальновійськових об'єднань у рішенні завдань ефективного регіонального стримування агресора у мирний час і на самій ран-

ній стадії кризової ситуації; запобігання й згортання збройних конфліктів; ведення бойових дій одночасно в декількох операційних районах в умовах широкого застосування нової зброї й використання нетрадиційних форм і способів ведення бойових дій; прикриття й оборона стратегічно важливих і екологічно небезпечних об'єктів [8]. З іншого боку, враховуючи економічні можливості держави [1-3], Повітряні Сили на кінець 2009 року будуть мати у своєму складі: 45,3 тисяч особового складу, 208 бойових літаків, 39 транспортних літаків.

Зазначене вище обумовлює **виникнення протиріччя** між зниженням рівня забезпеченості військ (сил) ПС особовим складом, озброєнням та військовою технікою та об'єктивним зростанням обсягів завдань з протиповітряної оборони України, безпосередньої авіаційної підтримки бойових дій СВ і ВМС, вогневого еураження у всій оперативній глибині бойових дій. Дане протиріччя сталося внаслідок відсутності адекватних заходів по оснащенню (переозброєнню) авіації і ППО більш досконалими системами озброєнь. Зокрема, багатофункціональними літаками, керованими авіаційними засобами еураження великої дальності класу «повітря-поверхня», новими ЗРК, РЛС.

У підсумку рекомендаційна база, що розроблена на цей час, не враховує нових реалій переходу від виживання до розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України. Потрібен прогрес у розвитку концептуальних підходів щодо обрисів Повітряних Сил, наприклад, 2025 року, а звідси і концептуальних підходів щодо розвитку оперативного мистецтва Повітряних Сил. Наприклад, існуючі позиційні підходи щодо вирішення завдань ППО шляхом оборони кожного об'єкта не годяться. Для цього немає військ, сил і засобів і об'єктивно у необхідному для цього обсязі їх не буде.

Мета статті полягає у визначенні шляхів зменшення впливу зазначеного протиріччя на ефективність бойового застосування угруповань Повітряних Сил, що полягає у розвитку основ оперативного мистецтва, нових способів бойового застосування з'єднань, частин і підрозділів родів авіації, родів військ Повітряних Сил Збройних Сил України.

Викладання основного матеріалу

Сьогодні в одному виді Збройних Сил України зосереджені завдання колишніх двох видів ЗС – Військ ППО і Військово-Повітряних Сил, два види бойових дій – протиповітряна оборона і вогневе поразення, які знаходяться у діалектичній взаємозалежності. Так, історично існує два стратегічних способи вирішення завдань протиповітряної оборони держави і її об'єктів.

Перший припускає знищення військ (сил) повітряного нападу противника в місцях його базування, його інфраструктури. *Другий* – оборону об'єктів країни і її збройних сил. Аналіз можливих практично здійснених «силових» підходів досягнення даної мети через відповідну систему завдань з ППО без розгляду

випереджувальних «наступальних» дій дозволяє виділити три найбільш кращих підходи. Зазначене нижче варто розглядати як гіпотези, які вимагають теоретичних розробок й військово-економічної оцінки.

Перший підхід припускає перехід від оборони об'єктів до перекриття повітряного простору й повітряних напрямків, що виводять до об'єктів оборони. Практична реалізація даного підходу можлива на основі створення рубіжної протиповітряної оборони екранного типу на далеких підступах до об'єктів оборони, а там, де це можливо, і по Державному кордону України. При цьому все, що перебуває за рубежем протиповітряної оборони, безпосередньо від ударів повітряного противника не обороняти.

Перевагою даного підходу є те, що він дозволяє розподілені зараз по об'єктах війська й сили зосередити на рубежах оборони повітряних напрямків і забезпечити необхідну первісну силу удару по повітряному противнику. Основним недоліком цього підходу є те, що така протиповітряна оборона практично не буде мати глибини. Прорив через рубіж, його руйнування відкривають повітряний простір для військ (сил) повітряного нападу.

Другий підхід припускає перехід від оборони всіх об'єктів, по яких поставлені завдання, до оборони тих об'єктів, які можуть становити зміст кожної мети бойових дій і відповідних завдань для нанесення конкретних ударів повітряним противником. Іншими словами: обороняти передбачається не всі об'єкти, а лише ті, які необхідно прикривати у даний момент часу з випереджувальним маневром, визначеними військами (силами) ППО у черговому (наступному) ударі повітряного противника з введенням його в оману стосовно тих об'єктів, що залишилися без оборони.

В основі даного підходу лежить той факт, що повітряний противник не є всесильним і не має у розпорядженні війська (сили) для досягнення всіх можливих цілей та вирішення всіх завдань. Отже, повітряний противник змушений буде вирішувати більшу частину своїх завдань послідовно, а значить послідовно за часом наносити удари по об'єктах, які відповідають цим завданням. Практична реалізація даного підходу можлива при переході на всіх рівнях (від стратегічного до тактичного) від позиційної протиповітряної оборони до маневреної протиповітряної оборони. Необхідні (але не достатні) технічні передумови щодо мобільності озброєння для такого переходу вже є.

Головна перевага підходу полягає у тому, що маневрена протиповітряна оборона орієнтована не на оборону об'єктів шляхом пасивного очікування противника біля них, а на пошук і знищення повітряного противника й, що головне, завжди націлена проти нього [4, 5].

Іншою дуже важливою перевагою даного підходу є те, що маневрена протиповітряна оборона, у порівнянні з позиційною, дозволяє тим самим складом військ (сил), за рахунок маневру, обороняти більшу кількість об'єктів. Технічні засоби розвідки противника своєю роль

відіграють тільки тоді, коли маневрені сили і засоби ППО почнуть виконувати свої завдання у повітрі. А це вже принципово інша ситуація, ніж у позиційній протиповітряній обороні. Більше того, маневрена ППО, це, щораз, нова для противника протиповітряна оборона, що у свою чергу, потенційно, виключає застосування противником цілого класу високоточної зброї, в основі точності якого лежить використання координат, завчасно виявлених розвідкою й уведених до систем наведення.

Однак для реалізації маневреної протиповітряної оборони потрібно вирішити ряд проблемних питань, пов'язаних з адекватним оперативним устаткуванням районів майбутніх операцій (бойових дій), а також з підготовкою всіх категорій військовослужбовців на зовсім інший рівень. Як недолік маневреної протиповітряної оборони прихильники існуючої системи поглядів можуть указати на вкрай високий ризик стосовно об'єктів, що залишилися без безпосереднього прикриття.

По-перше, при нестачі військ і сил для оборони всіх об'єктів їх дійсна безпосередня оборона стає гаданою, а при неминучих у таких випадках підмінах за «димовою завісою» видачі бажаного за дійсне, ризик втрати таких об'єктів, що нібито прикриваються, при позиційній ППО виявиться не меншим, чим при маневреній. По-друге, оперативне мистецтво завжди припускає введення в оману противника. Що й треба робити для зменшення ризику й досягнення цілей маневреної протиповітряної оборони.

Сутність третього підходу полягає в *об'єднанні переваг і компенсації недоліків* зазначених вище двох підходів. Одночасно необхідно поміняти ідеологію й зміст підготовки, спосіб мислення офіцерського корпусу з питань протиповітряної оборони країни. Треба від тактики, оперативного мистецтва *очікування* повітряного противника у об'єктів перейти до тактики, оперативного мистецтва й стратегії *активного пошуку й знищення* повітряного противника завжди й скрізь, де він базується й виконує свої завдання. Але для цього, як вказувалося вище, треба мати *авіацію війни, а не авіацію поля бою* на цій війні [4].

Теорія оперативного мистецтва ПС, яка вивчається в навчальних закладах ЗС України, в основному базується на принципах теорії оперативного мистецтва ВПС і ППО, які були сформовані ще у колишньому СРСР. Значна зміна у структурі та кількісному складі авіації та ППО ПС ЗС України, що відбулась за останні роки, потребує критичного перегляду у використанні добре відомих принципів застосування ПС та зокрема ударної авіації. Якщо такі принципи оперативного мистецтва як раптовість, рішучість і активність дій, економія сил і засобів, постійна, висока бойова готовність, централізоване управління є досить універсальними і не залежать від бойового складу ПС, то принцип масування зусиль авіації на найважливіших напрямках у вирішальний момент для виконання головних завдань при незначній кількості бомбардуваль-

ників неможливо сприймати безпосередньо [7]. Зменшення кількості ударних літаків потребує іншого більш гнучкого підходу до планування їх бойового застосування. Зокрема потрібен перехід від планування *ефективного вирішення бойових задач* до планування *на основі найбільш ефективного використання можливостей*. Такий перехід у сучасних умовах стає загальним правилом як для найбільш потужних ЗС, таких як ЗС США [10, 11], так і для незначних за чисельністю ЗС. Потрібно не стільки масування сил, скільки масування ефекту, який можна досягнути наявними силами. У теоретичному плані розробка цих питань ще далека до завершення і потребує спільної роботи штабів та наукових підрозділів ПС.

Необхідно очікувати нових змін в оперативному мистецтві і стосовно введення у практику бойового застосування військ (сил) концепції мережевоцентричної війни (мережевоцентричних дій, операцій) [9].

Особливістю мережевоцентричних операцій є те, що мережевоцентричні методи розвідки, управління та забезпечення дозволяють застосовувати сили й засоби збройної боротьби не в одній лінії прикладання бойових зусиль, а відразу на всю глибину театру воєнних дій відповідно до своїх бойових і маневрених можливостей. При цьому спільне застосування різновидових угруповань військ значно підвищує результативність операцій. Наприклад, в Афганістані (2001) і Іраку (2003) високу ефективність застосування високоточних бомб забезпечували команди американського спецназу. Вони виявляли цілі, координували час і об'єкти нанесення ударів авіації по противнику, не замислюючись, з пілотами якого виду або роду військ збройних сил вони взаємодіють: ВПС, ВМС або корпусу морської піхоти [9].

Іншими словами, застосування у війні збройних сил за планом мережевоцентричних операцій дозволяє завдавати подавляючого удару за рахунок максимальної реалізації бойових можливостей кожного підрозділу. Основну роль відіграє здатність різних різновидових тактичних військових формувань тісно взаємодіяти й підтримувати безперебійний зв'язок на полі бою.

У цьому напрямку значну роль в управлінні бойовими діями відіграє інформаційно-аналітичне забезпечення процесів управління Повітряними Силами. Взаємодію, наприклад, можна організувати не шляхом об'єднання у вирішальних пунктах роздільних груп військ, а шляхом об'єднання їх вогневих і інформаційних можливостей. Це дозволило вперше в історії оперативного мистецтва *подолати просторовий, часовий і інформаційний розрив між військами й органами управління*. Нові інформаційні технології забезпечують тверде управління й постійну взаємодію просторово розділених тактичних угруповань військ, що підтримують між собою зв'язок і координують свої дії в інтересах проведення спільних операцій. Дана обставина змінює характер сучасних операцій: всі процеси

управління й самих бойових дій стануть більше динамічними, активними й результативними, зникають тактичні й оперативні паузи, якими противник міг би скористатися. Тоді, наприклад, командир кожного з відносно автономних угруповань (груп) немає необхідності мати у безпосередньому підпорядкуванні конкретні специфічні багатокласні системи озброєння йому лише необхідно зробити через мережу заявку на їх застосування в заданому районі в заданий час для виконання конкретного завдання або довести поточну обстановку до вищестоящого командира, який, володіючи більшою інформацією, може прийняти більш коректне рішення із залученням різноманітних в даній складній обстановці засобів збройної боротьби.

Висновки

Таким чином, оперативне мистецтво Повітряних Сил в ході реформування Збройних Сил України, у відповідності із змінами, що відбуваються у військовій науці, появою новітніх технологій, які впливають на розробку нових зразків озброєння і військової техніки, застосування новітніх технологій в організації збройної боротьби, повинно відображати у своєму змісті адекватні зміни та досліджувати їх у формах і способах підготовки та ведення операцій, бойових дій з'єднаннями і частинами Повітряних Сил. З точки зору військової науки дуже важливою для проведення досліджень в інтересах Повітряних Сил є проблематика:

- розвитку загальної теорії військової науки стосовно основних категорій війни, конфліктів, збройної боротьби, структурної побудови ПС в завданнях функціональної компенсації загроз тощо;
- розвитку теорії управління в галузі розділення функцій адміністративного і оперативного (бойового) управління, її інформаційного забезпечення;
- розвитку теорії організації, яка з системних підходів забезпечить діалектичну взаємозалежність підсистеми організаційної будови військових організацій, підсистеми підготовки до воєнних дій, підсистеми всебічного забезпечення воєнних дій тощо;
- розвитку теорії прийняття рішень, що дасть можливість вирішити протиріччя в галузі теорії управ-

ління, вирішить завдання інформаційно-аналітичного забезпечення процесів управління авіацією і ППО Збройних Сил України в єдиній системі АСУ;

- удосконалення та військово-наукового супроводження концепції розвитку Повітряних Сил та ін.

Список літератури

1. Біла книга – 2006: оборонна політика України. – К.: Мін-во оборони України, 2006. – 95 с.
2. Біла книга – 2007: оборонна політика України. – К.: Мін-во оборони України, 2007. – 120 с.
3. Біла книга – 2008: оборонна політика України. – К.: Мін-во оборони України, 2008. – 100 с.
4. Маринин В.В. К вопросу о формах применения объединенной группировки авиации и войск ПВО в операции / В.В. Маринин, В.И. Ткачев // Военная мысль. – 2007. – № 4. – С. 50-54.
5. Пырковский В.Ф. О новых подходах к созданию перспективной противовоздушной обороны Российской Федерации / В.Ф. Пырковский, А.П. Карабельников // Военная мысль. – 2007. – № 1. – С. 22-27.
6. Руснак І.С. Загальні основи військової науки та її взаємозв'язок з іншими науками / І.С. Руснак // Наука і оборона. – 1999. – № 1. – С. 17-22.
7. Руснак І.С. Будівництво Повітряних Сил України: питання теорії та практики / І.С. Руснак, М.П. Крюков, В.Д. Кохно // Наука і оборона. – 2005. – № 4. – С. 8-13.
8. Столяров А.Н. Становление и развитие теории и практики оперативного искусства в Военной Академии Генерального штаба / А.Н. Столяров // Военная мысль. – 2007. – № 11. – С. 34-44.
9. Хамзатов М.М. Влияние концепции сетецентрической войны на характер современных операций / М.М. Хамзатов // Военная мысль. – 2006. – № 6. – С. 13-17.
10. The Quadrennial Defense Review 2001 : office of the Secretary of Defense [Електронний ресурс]. – 80 Min / 700 MB. – 30 September 2001 Posted on the Commonwealth Institute Website (printable .pdf file). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.comw.org/qdr/qdr2001.pdf>.
11. The Quadrennial Defense Review 2006: office of the Secretary of Defense [Електронний ресурс]. – 80 Min / 700 MB. – 06 February 2006 Posted on the Commonwealth Institute Website. (printable .pdf file). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.comw.org/qdr/qdr2001.pdf>.

Надійшла до редакції 9.04.2009

Рецензент: д-р військ. наук, проф. Г.А. Дробаха, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.

ОПЕРАТИВНОЕ ИСКУССТВО ВОЗДУШНЫХ СИЛ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ НАУКИ

В.И. Ткаченко

Данная статья раскрывает пути развития оперативного искусства Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины с точки зрения современных научных подходов в анализе боевых возможностей войск (сил) вооруженных сил стран мира, развития их систем вооружения и военной техники, активного использования современных информационных технологий в ходе подготовки и ведения боевых действий.

Ключевые слова: боевые действия, орган управления, адаптивная структура, принятие решения, информационно-аналитическое обеспечение процессов управления.

AIR FORCE OPERATIONAL ART IN MODERN CONDITIONS OF MILITARY SCIENCE DEVELOPMENT

V.I. Tkachenko

This article exposes the ways of Ukrainian Air Force operational art development from point of modern scientific approaches in the analysis of combat possibilities of troops (forces) of countries of the world, development of their armament systems and military equipment, active using of modern information technologies during preparation and battle actions period.

Keywords: battle actions, regulatory body, adaptive structure, making decision, informational-analytical support of management processes.